

ОБЈАШЊЕЊЕ НАРОДНИХ ПОСЛОВИЦА

1. НЕ ЖЕНИ СЕ САПУНАР

Међу пословицама, које је Вуку С. Караџићу послао Сима М. Богдановић, налази се пословица: „Не жени се сапунар (не треба дакле да више од једне свијеће гори)“. Поред ње је оваква белешка: „Ову сам пословицу чуо у Глини, али не могах дознати како је постала. А обично је реку као укор ономе ко двије три свијеће без потребе упали“.¹

У Алексинцу и Соко Бањи каже се „као укор ономе ко двије три свијеће без потребе упали“: „Није ти отац мумџија“. Мумџија је турска реч и значи: мајстор што гради свеће. Пословица, дакле, из Алексинца и Соко Бање, значила би: Што трошиш толике свеће, није ти отац мајстор од свећа, немаш их на расположењу, колико их хоћеш.

У нашим варошима су мумџије у исто време били и сапунџије (сапунари). То је био управо један исти занат. Исто је тако било свуда по нашим земљама. У Загребу, у средњем веку, „сапунари радили су простији сапун и лијевали лојане свијеће“.² Пословица у Вука би, према томе, значила: Што трошиш толике свеће, не жени се сапунар (мајстор од свећа), те да не жали што му се свеће троше?

2. НИ У ТИКВИ СУДА, НИ У ВЛАХУ ДРУГА

Међу пословицама које је скупио Вук С. Караџић налази се и: „Ни у тикви суда, ни у Влаху друга“.³ Она се, данас, употребљава као карактеристика Влаха (Румуна). Са извесним оградама и Вук каже да Срби употребљавају ову пословицу „за праве Влахе“. Као српску пословицу, која се односи на Румуне, схватили су је и

¹ Вук С. Караџић, С. н. пословице, бр. 7612.

² Rad 176, стр. 179.

³ Вук С. Караџић, Српске народне пословице, Београд 1900, бр. 4408.

Румуни и унесли су је, као такву, у свој велики Зборник Пословица, у коме су поред румунских и све туђе, које се односе на њих.

Међу тим, ова се пословица првобитно није односила на Румуне. То ће бити јасно, чим објаснимо шта у њој значи реч *Влах*. Не упуштајући се у компликовано питање о пореклу речи *Влах*, што нам овде није ни потребно, задржаћемо се само на њеном значењу у нас.

Од XII до XV века, то јест до пропасти наше самосталности, реч *Влах* у нас је означавала не само човека романске народности, него и свакога онога коме је сточарство било главно занимање.¹ Турци су, у западним нашим крајевима, проширили име Влах на све Србе. Путписац Бенедикт Курипешкић, који је 1530 године прошао кроз Босну, вели да је у њој нашао „три народности и три вере: прво су стари Бошњаци, који су римско-кршћанске вере...., други су Срби (*Surffen*) које зову *Власима*... а вере су Св. Павла (православне)...., трећи су народ прави Турци, који су војници и чиновници, а владају са свим тирански обема горе поменутих племенама“.² Именом Власи називани су и Срби, емигранти из Босне у Хрватску. У писму цара Фердинанда I, од 6 новембра 1538 године, хрватском бану Петру Кеглевићу, каже се како му је јављено „да су капетани и војводе Рашана или Срба и *Влаха који се обично Србима зову*“ са својим присталицама и потчињенима, срећно прешли из Турске у Хрватску“ („...capitanei et waywode Rasciani sive Serviani atque *Valachi quos vulgo Zrbscky vocant*...“). Од тога доба има пуно споменика, у којима се помињу: „*Valachi sive Rasciani*“, „*Rasciani sive Valachi*“, „*Rasciani vulgo Valachi*“, „*Morlachi o Serviani*“, „*Walachi seu Rasciani*“, „*Valachi sive Rasciani vel ut verius dicam Serviani*“.³ У расправи митрополита Стевана Стратимировића „О Власима“, из 1806 г., вели се да римокатолици у Хрватској и Славонији име Влах „Славонцима и Србима који су источне, наше, вере с презрењем придају“, и да „исто тако и Турци у Босни и Србији сваког хришћанина Босанца и Србина Влахом називају“.⁴ При крају XVIII века забележио је Стефан Ференчевић, свештеник сомборски

¹ Рад. М. Грујић, Апологија Српског Народа у Хрватској и Славонији, Н. Сад 1909, стр. 48; С. Јиреček, Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien III, Wien 1914. p. 69.

² Rad Jugoslovenske Akademije, knj. LVI, стр. 162.

³ Рад. М. Грујић, Апологија, стр. 55 и даље; Вас. Ђерић, О српском имену по западним крајевима нашега народа, Београд 1914, стр. 49 и даље.

⁴ Летопис Матице Српске, књ. 228, стр. 119.

пословицу: „У крају се Власи даве“. Уз њу је дао овакво објашњење: „Тако се нама Србљем поношавају иноверци с нама живећи, што сваки посао добро почнемо, а зло свршимо, као да *initium*, а не *finis coronat opus*“.¹

Да се име Влах односи на Србе имамо пуно доказа у самога Вука С. Караџића. „Кад су Србљи први пут дошли на Шабац (1804), онда су турске жене у Шапцу пјевале:

Подигло се неколико Влаха,
И понело у тиквици праха.²“

„Кад су Турци чули да пуцају топови на Љубићу, вели на другом месту Вук, изнајпре нису веровали да су то прави топови, него су мислили да су Срби начинили од дрвета као ступу, те их плаше и за то су говорили: „Не превари, Влахо, не“.³ У „Српском Рјечнику“, код речи *Влах*, има Вук овакво објашњење: „Срби закона турскога, у Босни и Херцеговини, тако и они закона римскога, како у Босни и Херцеговини, тако и у царству аустријскоме, изван Далмације, зову, и то као за поругу, браћу своју закона грчкога“. Код речи *Власићи*, вели Вук да у Дубровнику тако „зову људе закона грчкога“.⁴ Код речи *Турковлах* вели да се „тако зове (особито у Далмацији) Влах [православни Србин] из Турске, за разлику од оних из ћесарске“.

Најзад се име Влах у смислу Србин види и из неких пословица Вукове збирке. Уз пословицу „Власи као ораси“ има Вук овакво објашњење: „Ага један дође на крсно име код Србина, и у вријеме јела упита: Могу ли, Влаше, напити у здравље твоје и твојијех Влаха? Србин: Можеш, ага. Турчин: Здрав си, домаћине! У здравље твоје и твоје браће Влаха: Власи ка ораси, ораси ка лешници...“ Уз пословицу: „Не зна пијан Влах шта је гладан Турчин“ Вук је забележио: „Приповиједа се како гладан Турчин дошао негђе пред српску кућу и сјахавши с коња повикао домаћину, који је пијан пред кућом ђељао држалицу за будак: „Држи море коња па вичи *Влахињу* нека мијеси погачу и куха цицвару и пече кокош.“ Па онда отиде у кућу. Пошто у кући мало посједи и види да нити ко долази ни се шта готови, изиђе опет на поље и видећи да му коњ стоји ђе га је и оставио, а Србин једнако ђеља држалицу, он не знајући да је Србин пијан, сврне лулу, па њега камишем преко леђа, а Србин

¹ „Додатак к числу 83 Новина Србских“ за 1818, стр. 654.

² Вук С. Караџић, Српске народне пјесме IV (1896), стр. 135.

³ Вук С. Караџић, Историјски

и етнографски списи I, 152.

⁴ В. исто објашњење речи Влах и у Вуковим „Српским народним пјесмама“ I, (државно издање), стр. 3, напомена 5.

држалицом иза врата једном па и другом и да не дотрче жене те га отму, мало га не убије“.¹

Из свега реченога мислим да је јасно да је име Влах у место Србин, нарочито „с презирањем“ и „као за поругу,“ врло обично. Оно што није јасно то је да се пословица „Ни у тикви суда, ни у Влаху друга“ односи на Србе, а не на праве Влахе. За ово, међу тим, има позитивних и директних доказа. Вук у објашњењу ове пословице вели: „Овако говоре не само Срби за праве Влахе, него и Турци за Србе, а и Срби римскога закона за своју браћу грчкога закона.“ Сем тога, има једна пословица, која је забележена много пре Вука, још 1697. године, из које се, са свим јасно, види да је у нашој пословици име Влах потпуно у место имена Србин. Она гласи: „Ни тиква суд, ни Србљин друг.“²

У збирци Јована Мушкатиновића има пословица: „Ни у тикви суда, ни у *непостојану* друга,“³ у којој, као што се види, на место Србин, односно Влах, стоји *непостојан* (човек). Значење је и у Вуковој и у Мушкатиновићевој скоро исто. Међу тим Вук, који је знао за Мушкатиновићеву пословицу, каже да је „друкчије никад није чуо“ него онако како ју је забележио. Мушкатиновић је по свој прилици или пословицу чуо са *Србин* или је знао да *Влах* у њој значи што и *Србин*, па је хтео да одбрани Србина од онога чиме га пословица карактерише. Да је реч *непостојан* унесена у пословицу, види се и по томе што то није народна реч, већ „по свој прилици прије ће бити руска него права словенска,“ како вели Вук у предговору Новог Завјета.⁴ Према томе остаје јасно да су Турци, из извесних разлога, окарактерисали Србе као несигурне, непоуздане и ако хоћете непостојане. Зашто су то учинили, са свим је друго питање. Одговор на њега имамо у националној борби и антагонизму српскога и турскога народа, после турских освајања српских земаља.

Две друштвене заједнице, биле оне две породице, два села, два браства, два племена, или две народности, увек нађу шта ће једна другој да замере и „као за поругу“ да кажу. „Руга се комшија комшији, село селу, вилајет вилајету и сви народи један другому,“ врло згодно

¹ Види исто објашњење речи Влах и у Вуковим „Српским народним пјесмама“ I, (државно издање) стр. 3, напомена 5.

² *Gj. Daničić*, *Poslovice*, Zagreb, 1871, стр. 80, бр. 2962.

³ *J. Мушкашировић*, *Причте*,

или по простому пословице. Друго издање. Будим 1807, стр. 93.

⁴ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika na svijet izdaje Jugoslovenska Akademija*, код речи *непостојан*.

каже Доситеј Обрадовић.¹ У том погледу није могло бити изузетка ни између чисто српских заједница. За то има врло много примера.² Нарочито није могло бити између српских и туђинских заједница. И за то има многобројних примера. Специјално за Србе и Турке и за њихове односе било је пуно разлога да говоре једни о другима „као за поругу.“ То су била два потпуно различита народа са два различита порекла, двама религијама, двама прошлостима, двама културама, двојаким погледима на свет и, што је главно, један са правима господара, други без права, готово роб. И они су рекли пуно ствари једни на рачун других. И зато има пуно примера и у литератури и у традицији. Између осталог, рекли су једни о другима да су *непоуздани*. То су рекли не само Турци за Србе у пословицама: „Ни у тикви суда, ни у Влаху друга,“ „С Влахом до по здиле, а од по с њом у главу“ (Код ове пословице вели Вук: „Гледај: Ни у тикви суда, ни у Влаху друга), „Једнога Влаха посади за сто, другога метни под сто, што ти мисли онај под столом, то ти мисли онај за столом,“ — већ и Срби за Турке: „Ни у Турчина вјере, ни у Жуђела мјере,“ „Тко се у Османлију узда, штапом се на воду наслања“³ „У Турчина вјера на кољену“ (са објашњењем: Не можеш му се ослонити на вјеру и на ријеч), „У Турчина и у змије љуте, у њих никад тврде вјере нема.“⁴

Да Срби према Турцима и Турци према Србима, не само изгледају, но и да буду *непоуздани* било је стварних разлога, које, мислим, није потребно наводити.

3. НОСИТИ ГЛАВУ У ТОРБИ.

У једној збирци наших народних пословица из XVII и прве половине XVIII века налази се пословица „Носи главу у торби“⁵ У Вуковој збирци су две сличне: „Глава му је у торби“ и „Метнути главу у торбу.“⁶ Код друге има Вук, као објашњење: „Прегорети свој живот“. У Љубушака су такође две пословице: „Метнуо је главу

¹ Дела Доситеја Обрадовића, Београд, 1911, стр. 192.

² Вук С. Караџић, Пословице, стр. 492—493. М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, стр. 119—120, 125, 217; К. Поповић, Пут лицејских питомаца, Београд 1867, стр. 144; Браство III, 247; Zbornik za narodni život Južnih Slovena XI, 138—141 и тако даље.

³ Gj. Daničić Poslovice, 2971, 4926.

⁴ Вук С. Караџић, С. н. пословице, бр. 6864, 6865.

⁵ Ђ. Daničić, Poslovice, Zagreb 1871, бр. 3168.

⁶ Вук С. Караџић, Српске Нар. пословице, Београд, 1900, бр. 773 и 3429.

у торбу“ и „Носи главу у торби“.¹ У великом „Rječniku hrvatskog ili srpskog jezika“ Југословенске Академије код речи *glava* објашњено је значење „главе у торби“. Ту се вели „метафорички се каже да је коме *glava u torbi* кад му је живот на погibli, те као да му је глава већ одсјечена.“ Ту се наводе сем прве пословице из Вука, још и примери: „Носим главу у торби“ (из 1678. године); „Главу у шаци држати, главу у торбицу свити“ (из 1808), са објашњењем „*vitam exonerare, in periculo vitae versari*“; „Волим махнут преко горе црне, а у торби главу преносити“.

Пословицама је, дакле, значење сасвим јасно. Оно што није јасно, то је откуда им је дошло такво значење. Сима Милутиновић прича како је, с пролећа 1815. г., један гаваз Сулејман-паше, везира београдског био одређен да Кнезу Милошу, који се налазио у београдском граду, као у шали, покаже одсечену главу Станоја Главаша и „да му каже да је не само Главашева глава донесена, него да је ред од сад и на његову дошао, на које му Милош, проза смијех, одговори да је он своју, давно, *мешнуо у шорбу*, и већ неколико времена туђу, на својему рамену, носи“.² Слично исту ствар прича и Вук Караџић, само што он вели да је Милош рекао: „Вала ја сам моју главу, још одавно, *баџио у шорбу* и сад већ туђу носим“.³ Исту ствар прича слично и Б. Куниберт. Он вели да је Милош рекао: „Одавно је моја *глава у зобници*, ова коју носим није моја: има много година, како сам је ја жртвовао.“⁴ Пишући на страном (француском) језику и за странце, он је морао објаснити шта значи „одавно је моја глава у зобници“, иначе им ствар не би била јасна. Он је то учинио у намени испод текста. У томе објашњењу налазимо и ми разјашњења откуда је дошло да „глава у торби“ значи „живот у опасности“. Куниберт, на име, вели: „Турци бацају главу погубљенога у зобницу, да би је однели до места, где треба да буде изложена. Отуда пословица: Глава тога и тога није далеко од зобнице“.

Ја немам при руци оригинал књиге Б. Куниберта, већ се служим преводом Г. М. Р. Веснића, али ми се чини да је Куниберт сувише слободно превео српску

¹ Мехмед-бег Капешановић Љубушак, Народно благо, Сарајево 1888, стр. 97 и 127.

² С. Милутиновић, Историја Србије, Београд 1888, стр. 117.

³ Вук С. Караџић, Скупљени

историјски и етнографски списи, I, стр. 142.

⁴ Б. Куниберт, Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића, Београд 1901, страна 67.

пословицу. Но то ништа не смета да се види откуда је пословица „Глава му је у торби“ добила своје значење.

Изгледа да је и иначе одсечена људска глава носена у торби. За време устанка у Босни 1875. године „кад би поједини усташа убио појединог непријатеља, одсјекао би му главу, па је носио у торби, да је покаже своме војводи“.¹

Са пословицом „Носити главу у торби“ нема никакве везе пословица — „Као да му је торба на глави“ (тако не види).² Она је постала из са свим других разлога. Разбојници и зли људи кад упадну у чију кућу, ноћу, гледају да у мраку намакну домаћину (и ако треба још коме у кући) на главу торбу или врећу, коју му привезу око врата, па тек онда пале светлост и траже оно што желе однети. И ако гори светлост, нападнути, кроз торбу, не може видети ко су разбојници и не може их тужити.

Тих. Р. Ђорђевић.

¹ Вук С. Караџић С. н. пословице, бр. 2460.

² М. Gjugjević, Мемоари са Балкана, Сарајево 1910, стр. 101.